

Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Büyüme ile İlişkileri

Assoc. Prof. Dr. Mine Gerni (Marmara University, Turkey)

Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)

Ph.D. Candidate Dilek Özdemir (Atatürk University, Turkey)

Ph.D. Candidate Özge Buzdağlı (Atatürk University, Turkey)

Determinants of Corruption and their Relationship to Growth

Abstract

Corruption defined as the exploitation of the public institute for personal benefit has displayed itself in many societies in different ways throughout the history. Lack of information regarding presence and pervasiveness of corruption in central planning economies has been removed as a result of a transition to free market economies and the phenomenon of corruption has begun to be examined through diverse angles. Thus, in this study, the determinants of corruption were investigated and corruption-growth relationship was examined between 2002 and 2010. As for the parameters believed to determine corruption, openness of economy, size of the public, economic freedom, political stability, GDP per capita, urbanization growth rate, inflation, EBRD and HDI index regarding education and health were taken into consideration. Investigation of the relationship between the CPI (Corruption index) and the aforementioned variables and corruption-growth relationship were analyzed by means of panel data analysis.

JEL codes: K42, O43, P36

1 Giriş

Yolsuzluğun genel kabul gören en belirgin tanımlaması Dünya Bankası tarafından yapılmıştır. Dünya Bankası tarafından yapılan tanımlama ise dar ve geniş anlamda olmak üzere iki kategoride ele alınır. Dar anlamda yolsuzluk, kamu yetkisinin özel çıkar amaçlı olarak kötüye kullanılmasıdır (Tanzi, 1998). Daha geniş kapsamlı yolsuzluk tanımı ise kamuyla sınırlı olmayan herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılmasını ifade eder (Transparency International, 2000). Bu iki tanımlamadan hareketle, yolsuzluğun sadece kamu sektöründe değil, özel sektör faaliyetlerinde de gerçekleşebildiğini söylemek mümkündür.

Yolsuzluğun temelinde (i) ekonomik, (ii) politik, (iii) kültürel ve (iv) sosyal faktörler yatmaktadır (Husted, 1999). Demokrasi, politik rekabet, basın özgürlüğü, politik istikrar, bürokrasi, insan hakları ve adalet sistemi gibi faktörler yolsuzluğun politik belirleyicileri arasında yer alırken; etnik bölünmüşlük, din, eğitim, cinsiyet, kültür ve kentleşme gibi faktörler ise sosyal ve kültürel nedenleri oluşturmaktadır (Ata ve Arvas, 2011). Bu unsurlardan biri veya birkaçının bir araya geldiği yapılarda yolsuzluk derinleşmektedir. Yolsuzluğun ortaya çıkıp derinleştiği durumların ekonomik büyümeye yansımaları ise literatürde tartışılan konulardandır. Tartışma konularından birisi, yolsuzluğun büyümeyi özellikle Keynesyen mantıkla sermaye birikiminin belirli ellerde toplanmasına yol açarak, yatırımlara ivme sağlayacağı düşüncesine dayalıdır. Ayrıca bu görüşte yolsuzluklar, yatırımları engelleyen ve büyüme ile ilgili ekonomik kararlarla çatışan kamusal katılımları (dolaylı bir şekilde) ortadan kaldırarak, etkinlik artırıcı bir işlev görmektedir ve “etkin yağlama hipotezi” olarak da tanımlanmaktadır. Tartışma konularından diğeri, yolsuzluğun derinleştiği toplumlarda ekonomide güvensizlik ve iş ortamında belirsizliklerin derinleştiği; çalışma barışının bozulduğu, hak edenin hak ettiğini alamadığı durumların ortaya çıkmasına bağlı olarak özellikle girişim yapma yetisinin kısıtlanmasına ve bunun da üretimi sektöre ugratmasına vurgu yapılmaktadır.

Ancak, genel olarak yolsuzlukların katma değer yaratmada hem zaman maliyetine yol açması hem de kamu kaynaklarının etkin olmayacak şekilde belirli kamu gücünü elinde bulunduran, ancak üretken olmayanların elinde yığılmasına yol açtığı düşüncesi daha yaygındır. Bu çalışmada ilk olarak, yolsuzluğun belirleyicileri teorik olarak verilerek, yolsuzluğun ekonomik büyüme ile olan ilişkilerine temas edilecektir. İkinci etapta, yolsuzluk ve ekonomik büyüme üzerine literatür araştırması sunulacaktır. Son olarak, 1991’de siyasal anlamda bağımsızlıklarını kazanmış geçiş ekonomilerinden uygun veri setine sahip ülkeler için yolsuzluğun belirleyicisi olan değişkenlerin belirlenmesi yapılarak, bu ülkelerde yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkileri araştırılacaktır.

2 Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Ekonomik Büyüme İlişkileri

Yolsuzluğun belirleyicileri arasında en temel unsurların başında anti demokratik yapılar gelmektedir. Demokrasi nispeten daha saydam bir yönetim biçimi olduğundan, demokratik toplumlarda yolsuzluğun ortaya çıkarılması ve denetimi biraz daha kolaydır. Ayrıca demokratik ülkelerde kuvvetler ayrılığı ilkesi de daha fonksiyonel olarak işlediğinde, yargı bağımsızlığı ve adalet sisteminin etkinliği söz konusu olabilmektedir (Aktan, 1997). Dolayısıyla toplumların yapılarında demokrasi ve hukuk devleti olma özellikleri varsa, yolsuzluk oranlarının daha az olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan devlet düzenlemelerinin yoğun olduğu ve kamunun ekonomi içindeki payının yüksek olduğu ülkelerde, devletin ekonomik aktivite üzerindeki baskısı ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bu tür durumlarda yolsuzluk, bürokratların kamu hizmetlerini daha etkin bir şekilde sunmasını sağlamakta ve girişimcilerin bürokratik işlemler için fazladan zaman ayırmalarını önleyerek, düzenlemelerin etkilerinden kurtulmalarına olanak sağlamaktadır (Yakar ve Cebeci, 2007) ki, bu durumda, bürokrasi arttıkça yolsuzluğun da arttığı ileri sürülmektedir. Eğitim düzeyi ve eğitim sistemi de yolsuzluğun belirleyicilerindedir. Beyaz Nokta Vakfı tarafından yapılan çalışmaların sonucuna göre ezberci eğitim sistemi, rüşveti doğuran nedenler sıralamasında %10'la ikinci sırada yer almaktadır. Çünkü ezberci eğitim sistemi, insanları üretimden uzaklaştırarak; üretmeyen, ürettiğiyle yetinmeyen bireylerin artmasına neden olmaktadır. Sonuçta bireyler "köşe dönmeçi" yollara başvurmaktadır (Tarhan v.d., 2006).

Benzer şekilde hızlı nüfus artışı ve kentleşmeyle birlikte, kentlerin artan nüfusa yeterli iş imkanı sağlayamaması ve güvenlik, sağlık, eğitim ve benzeri hizmetleri sunmada eksik kalması gibi ekonomik ve sosyal sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir (Karakaş, 2007). Bu nedenle halk, yasal ve ahlaki olmayan yollara başvurarak refah düzeylerini artırma girişiminde bulunabilir. Dolayısıyla kentleşmenin artması, yolsuzluğu arttıran nedenler arasındadır.

Yolsuzluğun ekonomik belirleyicileri arasında ise devletin ekonomideki ağırlığı, ücretler, ekonomik büyüme, gelir dağılımı, dışa açıklık, ekonomik özgürlük ve enflasyon bulunmaktadır (Ata ve Arvas, 2011). Yolsuzluğa yol açan ekonomik nedenler arasında ilk sırada yer alması gereken neden enflasyondur. Çünkü uygarlığın ve teknolojinin gelişmesi sonucunda ihtiyaçlar da artmakta; ancak yüksek enflasyon satın alma gücünü düşürdüğünden, yasal olmayan yöntemlere başvurulma olasılığı ve oranı da yükselmektedir (Tarhan v.d., 2006). Yüksek ve değişken enflasyon, fiyatlar hakkında belirsizliği artırarak, yatırımları ve ekonomik büyümeyi düşürerek yolsuzluğun artmasına neden olur. Yatırımlar üzerinde gerek maliyetleri artırması, gerekse tamamlanmasını geciktirmesi nedeniyle olumsuz bir etkiye sahip olan yolsuzluk, dolaylı bir biçimde enflasyon maliyetini de artırarak olumsuz etkide bulunur (Braun ve Tella, 2000).

Yolsuzluğun ekonomik belirleyicilerinden biri de devletin ekonomideki ağırlığıdır. Neo-liberal yaklaşıma göre devletin ekonomiye ve sivil topluma daha az müdahale etmesi yolsuzluğu azaltacaktır (Williamson, 2002). Neo-liberal yaklaşım, devletin düzenleyici yetkisinin yeniden dağıtımını gibi amaçlardan ziyade, etkili ve verimli piyasaların geliştirilmesine yönelmesini vurgulayarak, daha az sayıda ve piyasa yanlısı düzenlemelerin siyasi yolsuzluğu azaltacağını iddia etmektedir (Tarhan v.d., 2006). Yolsuzluğun, genellikle devletin monopolcü ve keyfi gücünü kullandığı düzenlemeleriyle de bağlantısı bulunmaktadır (Tanzi, 1998). Ekonomik özgürlük de doğal olarak devletin ekonomiye müdahale düzeyiyle ilişkilidir. Buna istinaden devletin ekonomideki kısıtlamaları ve düzenlemeleri ne kadar azsa, ekonomik özgürlük o kadar fazla demektir. Böylece bir ülkenin ekonomik özgürlük düzeyinin artması, o ülkede yolsuzluğu azaltmaktadır.

Uluslararası piyasa işlemlerindeki engeller, yolsuz davranışları özendirir. Piyasa seviyesinin üstündeki fiyatlar, iş adamlarını, var olan kanunlara göre muafiyet elde etme veya özel muamele görme karşılığında rüşvet vermeye sevk etmektedir. Aynı şekilde, yabancı yatırımlarla ilgili sınırlamalar da, yatırımcıların ve bunların yurt içi ortaklarının yasa dışı yollardan muafiyet elde etmeye çalışmalarına neden olmaktadır. Açık ekonomiler, iş dünyasının dışa dönüklüğünü artırırken, kapalı ekonomiler özel sektörün içe dönük, verimsiz ve devletin uyguladığı korumacı politikaların sağladığı rantlara dayalı olmasına zemin hazırlar (Tarhan, v.d., 2006). Bu nedenle ülkenin dışa açıklığının artması yolsuzluğu azaltmaktadır.

Literatürde, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler hususunda ise iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ileri sürerken; diğeri ise, olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Yolsuzluğun, ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ileri süren görüş "etkin yağlama hipotezi" olarak adlandırılmaktadır. Bu görüşe göre yolsuzluklar, yatırımları engelleyen ve büyüme ile ilgili ekonomik kararlarla çatışan kamusal katılıkların ortadan kalkmasına yol açmakta ve böylece yolsuzluğun bir tür etkinlik artırıcı işlev gördüğüne vurgu yapmaktadır. Özellikle kamu görevlileri arasında rekabetin bulunmadığı varsayımı altında, rüşvet ödemeye istekli olanlar arasındaki rekabetin, bürokratik katılıkları azaltarak, kaynak dağılımında etkinlik sağlayacağı ileri sürülmektedir (Bardhan, 1997). Bu görüşün en önemli taraftarları Leff (1964), Leys (1965), Huntington (1968) ve Lui (1985)'dir. Leys (1965), kamu görevlilerine yapılan küçük çaplı ödemelerin, bürokratik süreci hızlandıracağını ve ekonomik büyümeye katkıda bulunacağını vurgularken; Lui (1985) zamana önem veren kişilerin rüşvet yoluyla zamandan tasarruf edeceğini ve bunun sonucunda yolsuzluğun etkinlik artırıcı bir işlev göreceğini iddia etmektedir.

Taban tabana zıt olan diğer görüş ise, yolsuzlukların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine temas eder. Bu olumsuz etki kanallarından biri, yatırımcıların, yatırım izni almak için yaptıkları yasadışı ödemelerin işlem maliyetlerini ve yatırım sürecindeki belirsizlikleri artırması sonucu yatırımları azaltmasıdır (Bardhan, 1997; Gyimah-Brempong, 2001). Diğer bir etki kanalı, yolsuzlukların kamu harcamalarının rasyonel yapılmasına imkan vermemesidir. Yolsuzluklar yoluyla, ülkedeki fonların verimsiz alanlara kaydırılması sonucunda, yatırımların verimliliğini arttıracak olan, yani sosyal sermaye yatırımı olarak da tanımlanan eğitim, sağlık, altyapı gibi harcamalar için ayrılan fonlar azalmaktadır. Bunun sonucunda büyüme olumsuz etkilenebilmektedir (Bardhan, 1997). Yozlaşmış bir çevrede, yetenekli bireyler enerjilerini üretken aktivitelere değil, rant kollamaya

ve rüşvetçi uygulamalara harcarlar. Bu da negatif katma değer yaratan faaliyetlere yol açarak ekonomik büyümeyi yavaşlatıcı etkilere sebebiyet vermektedir (Tanzi, 1998).

3 Literatür İncelemesi

Yolsuzluğun belirleyicilerini tek bir ülke ya da ülke grubu üzerinde inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Tosun (2003), yolsuzluğu belirleyen faktörleri tespit etmek amacıyla 44 ülkenin 1982-1995 dönemi verilerini kullanarak incelemelerde bulunmuştur. Yolsuzluğu belirlediği düşünülen değişkenler olarak; kanun hakimiyeti, bürokratik kalite, genel devlet harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı, kentsel nüfus artış hızı, ekonomik büyüme oranı, ücret ve maaşların toplam kamu harcamaları içindeki payı ve enflasyon oranı ele alınmıştır. Rassal etkiler sıralı probit modeli kullanılarak elde edilen analiz sonuçlarında, kanun hakimiyeti, bürokratik kalite ve kamu harcamaları artarken, yolsuzluk düzeyinin azaldığı; bununla birlikte kentsel nüfus artış hızı artarken, yolsuzluğun arttığı görülmüştür.

Del Monte ve Papagni (2007) ise çalışmalarını İtalya üzerine yapmışlardır. Bu çalışmada yolsuzluğun belirleyicilerini araştırmak amacıyla 1963-2001 dönemine ait bölgesel düzeyde kamu yönetimine karşı işlenen suç istatistikleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre İtalya'da, hükümet harcamaları ve kalkınma düzeyi gibi ekonomik değişkenlerle; parti yoğunluğu, gönüllü organizasyonların varlığı, milli seçimlerde ait olduğu ülkede bulunmama gibi politik ve kültürel faktörlerin yolsuzluğu anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Yolsuzluk-büyüme arasındaki ilişkinin olumsuz olduğunu ortaya koyan yazarlardan Mauro (1995), yolsuzluğun ve diğer kurumsal faktörlerin ekonomik büyümeyi etkilediği kanalları tanımlamak ve bu etkilerin büyüklüğünü ölçmek amacıyla, 70 ülkenin 1980-1983 dönemini kapsayan verilerinden yararlanmıştır. Çalışmasının sonucunda bürokratik yasaların çok ağır olduğu ülke örneklerinde bile yolsuzluğun, özel yatırımları azalttığı ve böylece ekonomik büyümeyi düşürdüğü ortaya konulmuştur.

Mo (2001), yolsuzluk ve aktarma kanallarının GSYH üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, 54 ülkenin 1970-1985 dönemi verilerinden yararlanmıştır. Çalışmada yer alan aktarma kanalları; yatırım, beşeri sermaye ve politik istikrarsızlıktır. Analiz sonuçlarında, yolsuzluk düzeyindeki %1'lik bir artışın, ekonomik büyümeyi %0,72 azalttığı görülmüştür. Yolsuzluğun, ekonomik büyümeyi etkilediği en önemli kanalın, toplam etkinin %53'ünü oluşturan, politik istikrarsızlık olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca yolsuzluğun, beşeri sermaye düzeyini ve özel yatırımların payını azalttığı da elde edilen bulgular arasındadır.

Everhart v.d. (2009), yolsuzluk ile ekonomik büyümenin belirleyicilerinden beşeri, özel ve kamusal sermaye birikimi arasındaki teorik bağlantıyı araştırmış ve bu bağlantıların geçerliliğini test etmişlerdir. Bunun için 50 yükselen ekonominin 1984-1999 dönemine ait verilerinden yararlanmışlardır. Analiz sonuçlarından elde edilen en önemli bulgu, yolsuzluk ve kamusal yatırım arasındaki etkileşimin dışlama etkisinin de eklenmesiyle özel yatırımları fazlasıyla kaçırdığıdır. Yolsuzluğun devlet yönetimi üzerindeki etkisi ise negatif bulunmuş ve bunun da dolaylı olarak ekonomik büyüme üzerine engelleyici rol oynadığı ifade edilmiştir.

Karagöz ve Karagöz (2010), Türkiye için yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu amaçla analizlerinde, Türkiye'ye ait 1980-2005 dönemi verilerinden yararlanarak eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerini yapmışlardır. Analiz sonuçlarında değişkenler arasında anlamlı bir uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Granger nedensellik testi sonucunda, Türkiye'de ekonomik büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik ilişkisi olduğuna dair bulgu elde edilmiştir. Regresyon tahmini sonuçları ise ekonomik büyümenin, kişi başına yolsuzluk miktarını artırdığını ortaya koyarken; kamu harcamaları ile yolsuzluk arasında ise bir nedensellik ilişkisi yakalanamamıştır.

Bazı yazarlar ise yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zamana göre değerlendirmişlerdir. Bu çalışmalar içerisinde, Akai v.d. (2005), ABD'de yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini kısa, orta ve uzun vadede olmak üzere zamana bağlı olarak değişimi incelemişlerdir. Çalışmalarında kısa dönem olarak 1998-2000, orta vade olarak 1995-2000 ve uzun dönem olarak 1991-2000 arasını ele almışlardır. İki aşamalı en küçük kareler yöntemini kullandıkları analizlerinden elde ettikleri sonuçlar, orta ve uzun vadelerde yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gerçekten negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterirken, kısa vadede bu etkinin anlamsız olduğunu ortaya koymuştur.

Ekonomik özgürlüklere sahip ve demokratik olan ülkelere göre de yolsuzluk-büyüme arasındaki ilişki farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Drury v.d. (2006), yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve demokrasinin bu etkileri nasıl iyileştirdiğini incelemek amacıyla, 100'den fazla ülkenin 1982-1997 arasını kapsayan verilerinden yararlanmışlardır. Analizlerden elde ettikleri sonuçlara göre, demokratik ülkelerde yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, demokratik olmayan ülkeler yolsuzluktan anlamlı bir şekilde ekonomi zarar görmektedir.

Swaleheen ve Stansel (2007) ise yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken, ekonomik özgürlüğün etkisini analizlerine dahil etmişlerdir. 60 ülkeye yer verdikleri modellerinde, düşük ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerde yolsuzluğun ekonomik büyümeyi azalttığını, yüksek ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerde ise yolsuzluğun ekonomik büyümeyi arttırdığını ortaya koymuşlardır.

4 Model ve Uygulama Sonuçları

Bu çalışmada yolsuzluğun belirleyicileri ve yolsuzluğun ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, 2002-2010 dönemi dikkate alınarak, geçiş ekonomileri olarak adlandırılan 23 ülke grubu için panel veri regresyon analizleri ile inceleme konusu yapılmıştır. Bu 23 ülke; Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Hırvatistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Tacikistan ve Ukrayna'dır. Dönemin geçiş sürecinin başladığı 1991'den değil de 2002'den alınmasının temelinde yolsuzluk endeksini yayımlayan kurumun veri setinin kesiksiz olarak başladığı yılın 2002 olmasındandır.

Çalışmada bağımlı değişken olarak seçilen CPI (Corruption Perception Index/Yolsuzluk Algılama Endeksi)'nin, EBRD ve HDI endeksi, ihracat ve ithalat toplamının GDP içindeki payı (OPEN), hükümet harcamalarının GDP içindeki payı (GOV), enflasyon (INF) ve kentsel nüfus artış hızı (URB) gibi bağımsız değişkenlerden ne biçimde etkilendiği 1 nolu eşitlikte gösterildiği şekliyle araştırılmıştır:

$$CPI_{it} = \alpha_0 + \beta_1 EBRD_{it} + \beta_2 HDI_{it} + \beta_3 OPEN_{it} + \beta_4 GOV_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 URB_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Yolsuzluk algılama endeksi 0-10 arasında değişmektedir ve değer 10'a doğru yaklaştıkça ülkedeki şeffaflığın arttığına; 0'a yaklaştıkça şeffaflığın azaldığına temas edecek şekilde bir yolsuzluk algısı göstergesidir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından yayınlanan liberalizasyon endeksi ondört değişkenden ibarettir. Bunlar; büyük ölçekli özelleştirme, küçük ölçekli özelleştirme, kurumsal yeniden yapılanma, fiyat liberalizasyonu, ticaret ve foreks sistemi, rekabet politikası, bankacılık reformları ve faiz liberalizasyonu, menkul kıymet piyasaları ve bankacılık dışı mali kurumlar, genel altyapı reformları, telekomünikasyon, demiryolları, elektrik gücü, yollar, su ve atık sudur. Her değişken için 1 ile 4 arasında değer verilmekte ve 4'e doğru gidildikçe, liberalizasyonda iyiliğin ve buna karşılık 1'e doğru gidildikçe anti-liberalizasyonun olduğu ifade edilmektedir. HDI (Human Development Index/İnsani Gelişmişlik Endeksi) gelir, eğitim ve sağlık olmak üzere üç temel bileşenden oluşturulan bir gösterge ile kalkınmışlık ifade edilmektedir. Gösterge değeri 0 ila 1 arasındadır ve 0'a yaklaştıkça az gelişmişlik; 1'e yaklaştıkça gelişmişlik tanımlaması yapılmaktadır. OPEN ekonominin dış açıklığını temsil etmekte olup, toplam dış ticaretin GDP içerisindeki payı ile temsil edilir. GOV kamu harcamalarının GDP içerisindeki payı ile tanımlanır. INF enflasyon oranıdır ve URB da kentsel nüfus artış hızını temsil eder.

2002-2010 dönemini kapsayan ve ulaşılabilir veri setine sahip 23 geçiş ekonomisi için kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur. CPI verisi Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yıllık raporlarından (Transparency International Annual Rapor); diğer veriler ise Dünya Bankası'nın World Development Indicators (WDI) ve Global Development Finance (GDF) veri tabanından derlenmiştir.

2002-2010 dönemi için 23 geçiş ekonomisinde yolsuzluk algılama endeksi ortalaması 3.441 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Maksimum değer olan 6.7 skoru 2006 yılında Estonya'da ve minimum değer 1.6 ile 2010 yılında Özbekistan'da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yolsuzluk algılmasının görece en düşük olduğu ülke Estonya ve en yüksek algılanan ülke ise Özbekistan'dır. Bu ülke gurupları için HDI skorları açısından dünya ortalamasının üzerinde bir gelişmişlik düzeyi söz konusu iken; EBRD skorlarında görece bir liberalizasyon yapısının olduğu söylenebilmektedir. OPEN değişkeni ortalamasının 103.864 olduğu dikkate alınır, milli gelirin kendisi kadarlık bir dış ticaret hacminin olduğu ve kamu harcamalarının GDP payı ortalamasının da 16.84 olduğu değerlendirildiğinde, görece kamunun ağırlığının zayıf olduğu ileri sürülebilir. Geçiş sürecinin başlangıcında çoğu ülkenin hiperenflasyon olgusunu deneyim ettiği, ancak ortalama enflasyonun skorunun 9.45 olduğu göz önüne alınır ve kamunun da görece küçük olduğu değerlendirilirse, yüksek enflasyon süreçlerinin ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Son olarak URB değişkeni kentsel nüfus artış hızını vermektedir ve bu rakam 0.313'dür.

	CPI	HDI	EBRD	OPEN	GOV	INF	URB
Ortalama	3.441	0.734	2.956	103.864	16.840	9.457	0.313
Medyan	3.000	0.743	2.905	99.281	17.916	6.839	0.104
Maksimum	6.700	0.870	3.929	174.816	29.393	45.449	2.905
Minimum	1.600	0.556	1.643	48.602	6.819	-18.848	-1.422
Standart Sapma	1.305	0.075	0.570	30.347	4.354	8.523	0.854
Gözlem sayısı	207	207	207	207	207	207	207

Tablo 1: Geçiş Ekonomileri İçin Tanımlayıcı İstatistikler

CPI ile bu değişkenini açıkladığı düşünülen değişkenlere ait korelasyon katsayıları Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre geçiş ekonomilerinde yolsuzluk ile EBRD ve HDI endeksi arasında pozitif ve güçlü korelasyon bulunurken; dış açıklık ve kamunun büyüklüğü arasında da pozitif, ancak zayıf bir korelasyon ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Buna karşılık enflasyon ve kentleşme oranı arasında ise negatif ve zayıf korelasyon ilişkisi yakalanmıştır.

	CPI	HDI	EBRD	OPEN	GOV	INF	URB
CPI	1.000						
HDI	0.762	1.000					
EBRD	0.737	0.751	1.000				
OPEN	0.474	0.222	0.237	1.000			
GOV	0.391	0.257	0.262	0.291	1.000		
INF	-0.408	-0.449	-0.558	-0.098	-0.119	1.000	
URB	-0.369	-0.363	-0.370	-0.178	-0.328	0.156	1.000

Tablo 2: Değişkenlere Ait Arasında Korelasyon Matrisi

Çalışmada yolsuzluğun belirleyicileri araştırıldığından, bütün zaman serileri analizinde olduğu gibi hem zaman hem de yatay kesit analizini bir arada gerçekleştiren panel veri analizlerinde, değişkenler arasında sahte ilişkilere neden olunmaması için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu çerçevede I. nesil birim kök testleri olarak adlandırılan tahminciler içerisinde 1. grupta yer alan Levin-Lin ve Chu (LLC) ile Hadri birim kök testleri ve 2. grupta yer alan Breitung, Im-Pesaran ve Shin (IPS), Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testleri bulunmaktadır. Değişkenlerin birim kök sınamaları için, Stata 11 programı kullanılmıştır. Tablo 3’de birim kök testleri sonuçları verilmiştir. Yapılan panel birim kök testlerinde ise, değişkenlerin tamamının seviye değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir.

	1. Grup			2. Grup			
	Levin, Lin ve Chu	Hadri Z-stat		Im, Pesaran ve Shin		ADF - Fisher Chi-square	PP - Fisher Chi-square
		t	z(mu)	Z(tau)	t-bar	W(t-bar)	P
CPI	-5.588(0)	14.385	7.587	-1.884(1)	-1.696(1)	143.081(2)	69.593(3)
EBRD	-5.767(0)	18.750	6.845	-2.895(1)	-2.871(1)	87.581(0)	87.581(0)
HDI	-11.251(0)	19.424	10.046	-3.019(1)	-3.367(1)	144.688(0)	144.688(0)
OPEN	-8.275(0)	11.521	3.831	-2.742(1)	-2.690(1)	84.330(0)	84.330(0)
GOV	-8.246(0)	16.162	5.343	-2.884(1)	-2.830(1)	156.590(1)	62.302(1)
INF	-9.661(0)	3.158	2.424	-2.494(0)	-4.590(0)	156.590(1)	132.479(0)
URB	-12.818(0)	13.760	1.486	-3.025(0)	-3.874(0)	111.565(0)	111.565(0)

Not: Hadri ile Im, Pesaran ve Shin’de ilk sütunda sabitli ve ikinci sütunda ise sabitli-trendli işlemler söz konusudur. Parantez içerisindeki değerler ise gecikme sayıdır.

Tablo 3: Birim Kök Testleri

CPI etkileyen değişkenlere ait denklemin tahmin edilmesinden önce alternatif panel modellerinden hangisinin kullanılması gerektiğinin tespit edilmesi gerekir. Panel veri modelinin tahmininde havuzlanmış (pooled) regresyon sabit etkiler (fixed effects) ve rastsal etkiler (random effects) olmak üzere üç yaklaşım vardır.

Panel veri modellerinde, klasik (pooled) modelin geçerliliği; yani birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığı F testi, Olabilirlik oranı testi (LR), Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) ve Düzeltilmiş Lagrange Çarpanı (ALM), Score testi ve Wooldridge’in testi ile sınamak mümkündür. Bu testler birbirinin alternatifi mahiyetinde olup seçim araştırmacıların tercihi dahilindedir. Klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek için kullanılan Olabilirlik oranı (LR) testi, denklemin hangi model çerçevesinde tahmin edileceğini belirlemek için uygulanır. Birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu; diğer bir ifade ile klasik modelin uygun olduğu temel hipotezi ($H_0: \sigma_u=0$) sınanmaktadır. LR test istatistiği hesaplanırken, klasik model ve tesadüfi etkiler modeli en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmekte ve her ikisinden elde edilen log-olabilirlik değerleri kullanılmaktadır. Test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LR=2 [l(kısıtlı) - l(kısıtsız)]$$

Bu eşitlikteki $l(kısıtlı)$, klasik modele ait olabilirlik fonksiyonunu ve $l(kısıtsız)$ ise tesadüfi etkiler modeline ait olabilirlik fonksiyonunu ifade etmektedir. LR test istatistiği, q (kısıtlama sayısı) serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır. H_0 hipotezi reddedilirse, birim, zaman ya da hem birim hem de zaman etkilerinin olduğuna, dolayısıyla klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tatoğlu, 2012).

$$LR \chi^2 (1) \text{test istatistiği} = 139.52 \quad \text{prob:0.000}$$

Sonuçlara göre, birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmekte ve dolayısıyla birim etkilerin var olduğu, klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

$$LR \chi^2 (1) \text{test istatistiği} = 0.00 \quad \text{prob:1.000}$$

Test istatistiği, 1 serbestlik dereceli χ^2 tablosu ile karşılaştırılarak test edilmektedir. Sonuçlara göre, zaman etkilerinin standart hatalarının sifıra eşit olduğunu ifade eden H_0 hipotezi kabul edilmekte ve dolayısıyla zaman etkilerin var olmadığı anlaşılmaktadır.

Yapılan LR test sonucunda birim etkilerinin olduğu zaman etkilerinin olmadığı anlaşıldıktan sonra, bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Hausman spesifikasyon test istatistiği kullanılmaktadır. Hausman spesifikasyon testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçimindeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik yardımıyla test edilmektedir. (Baltagi,2001)

Hausman χ^2 test istatistik=10.51 prob= 0.1046

Hausman testinin sonuçlarına göre 2002-2010 dönemi için modelde H_0 (Rastsal etkiler mevcuttur) hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bu sonuç, “panel regresyon denkleminde rastsal etkiler mevcuttur” ifadesine eşdeğerdir.

Tahmin edilen denklemde, değişen varyans, otokorelasyon ya da birimler arası korelasyon olup olmadığı sınanarak dirençli tahmincilerle model yeniden tahmin edilir. Tesadüfi etkiler modelinde, değişen varyansın varlığını sınamak için Levene, Brown ve Forsythe testleri kullanılmıştır. Varyansların eşitliğini sınamak için türetilen geleneksel F testleri Gauss dağılımını esas almaktadır. Levene (1960), normal dağılım varsayımının gerçekleşmediği durumda da dirençli bir değişen varyans testi önermiştir. Brown ve Forsythe (1974), Levene'nin test istatistiğindeki ortalama yerine aykırı gözlemlere karşı da dirençli bir yapı sağlayan kırılmış ortalamaya dayalı alternatif yerel tahminciler önermişlerdir. Levene'nin testi için istatistik aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Tatoğlu, 2012).

$$W_0 = \left[\frac{\sum_i n_i (\bar{Z}_i - \bar{Z})^2 / (g-1)}{\sum_i \sum_j (Z_{ij} - \bar{Z})^2 / \sum_i (n_i - 1)} \right] \quad (2)$$

Burada, X_{ij} i. gruptaki X 'in j. gözlemi olmak üzere, $Z_{ij} = |X_{ij} - \bar{X}_i|$ şeklindedir. n_i , gözlem sayısı ve g_i birim sayısıdır. Brown ve Forsythe (1974) tarafından önerilen iki test istatistiğinin ilkinde (W_{50}) $\bar{X}_i$ yerine X_{ij} 'nin i. birim medyanı; ikincisinde (W_{10}) $\bar{X}_i$ yerine X_{ij} 'nin i. birim %10 kırılmış ortalaması yer almaktadır. W 'nun kritik değerleri $g-1$ ve $\sum_i (n_i - 1)$ serbestlik derecesi (df) ile Snedecor F tablosundan alınır.

$$W_0 = 3.9860317 \quad df(22, 184) \quad Pr > F = 0.00000009$$

$$W_{50} = 1.9832408 \quad df(22, 184) \quad Pr > F = 0.00775409$$

$$W_{10} = 3.9860317 \quad df(22, 184) \quad Pr > F = 0.00000009$$

Levene, Brown ve Forsythe'nin test istatistikleri (W_0 , W_{50} ve W_{10}) (22, 184) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırılarak “birimlerin varyansları eşittir” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmekte; değişen varyans vardır.

Hata terimlerinde otokorelasyon olmaması varsayımı, tesadüfi etkiler modelinin hata öğelerinde ($v_{it} = u_{it} + \mu_i$), zamana göre korelasyonun oldukça sık görülmesinden dolayı özellikle iktisadi çalışmalarda çok kısıtlayıcı bir varsayımdır. Hata terimindeki otokorelasyon katsayısı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$corr(v_{it}, v_{is}) = \frac{\sigma_{\mu}^2}{(\sigma_{\mu}^2 + \sigma_u^2)} \quad (3)$$

Otokorelasyonun ihmal durumunda, parametreler tutarlı, fakat etkin olmamakta ve bu durumda standart hatalar sapmalı olmaktadır. Bu nedenle, tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon test edilmeli ve varlığı halinde ona uygun tahmin yöntemi belirlenmelidir. Tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon katsayısının sifıra eşitliğini, LM ve ALM testleri ile sınamak mümkündür.

$$LM(\rho=0) = 193.40 \quad Pr > \chi^2(1) = 0.0000$$

$$ALM(\rho=0) = 43.44 \quad Pr > \chi^2(1) = 0.0000$$

$$LM(\text{Var}(u)=0, \rho=0) = 338.25 \quad Pr > \chi^2(2) = 0.0000$$

LM ve ALM otokorelasyon testleri 1 serbestlik derecesi ile ve birleşik LM testi 2 serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına uymaktadır. Otokorelasyon için sonuçlara bakıldığında, “otokorelasyon yoktur” şeklindeki temel hipotezin reddedildiği, yani otokorelasyonun var olduğu görülmektedir. Ayrıca birleşik testte de H_0 hipotezi reddedilmektedir, dolayısıyla birim etkinin varyansının ve otokorelasyon katsayısının sifıra eşitliği reddedilmekte; birim etki ve/veya otokorelasyonun varlığı kabul edilmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyonun (yatay kesit bağımsızlığın) varlığını Pesaran ve Friedman testi ile test edilmiş ve

sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Sonuçlara göre, H_0 hipotezi reddedilememekte ve dolayısıyla, birimler arasında korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

Pesaran		Friedman	
Test ist.	Olasılık	Test ist.	Olasılık
0.285	0.7755	8.684	0.9948

Tablo 4: Birimler Arası Korelasyon Testleri

Tahmin edilen tek yönlü tesadüfi etkiler modeli, birimler arası korelasyonun olmadığını, ancak değişen varyans ve otokorelasyonun varlığı altında tekrar tahmin edilmesi gereğine işaret etmektedir. Bu çerçevede tahmin sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

	Standart Tahmin Sonuçları				Sağlamlılık Tahmin Sonuçları		
	Katsayı	Std sapma	z	P	Robust std.sapma	Robust z	Robust P
EBRD	1.040	0.316	3.29	0.001	0.30774	3.38	0.001
HDI	3.437	2.164	1.59	0.112	3.34163	1.03	0.304
OPEN	0.006	0.002	2.78	0.005	0.00343	1.83	0.067
GOV	0.046	0.011	4.02	0.000	0.03072	1.51	0.130
INF	0.011	0.004	2.18	0.029	0.01229	0.88	0.381
URB	-0.075	0.084	-0.89	0.372	0.09741	-0.78	0.438
Sabit	-3.673	1.067	-3.44	0.001	1.77291	-2.07	0.038

Tablo 5: Geçiş Ekonomilerinde Panel Veri CPI Tahmin Sonuçları

Tablo 5’deki sonuçlara göre yolsuzluğu algılama endeksi (CPI)’nin kentsel nüfus artışı hızı dışındaki diğer açıklayıcı değişkenlerle pozitif yönde etkili olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle CPI skorlarının artmasına paralel olarak yolsuzluk algılamasının zayıfladığı dikkate alınır, EBRD, HDI, OPEN, GOV ve INF değerlerindeki artışların yolsuzluk algılamasında zayıflamalara yol açtığı görülmektedir. Bu değişkenlerden istatistiki açıdan anlamlı olanları ise EBRD ile ifade edilen liberalizasyon endeksinin çok güçlü (%1 önem düzeyinde) etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle araştırmaya dahil edilen 23 geçiş ekonomisinde liberalleşme yönündeki çabaların toplum nezdinde yolsuzluk algılamasını da aşağıya çektiği ileri sürülebilir. EBRD endeksinin yanı sıra ikinci derecede güçlü etkinin OPEN değişkeni ile yakalandığı gözlenmektedir. Dışa açıklık göstergesi olarak alınan bu gösterge bir tür ticari liberalizasyonu da ifade etmektedir. Bu ekonomilerde ticari liberalizasyon uygulamalarının dünya ile entegre olma çabalarının yansımaları olduğu dikkate alınır, dünya ekonomisi ile ilişkilerde yoğunluk derecesindeki artışların bir nevi otokontrolü sağlayarak, yolsuzluğu zayıflatıcı etkiler yarattığı söylenebilir.

Kamunun büyüklüğünü temsilen alınan GOV değişkeni ile bir tür bunun yansımaları konumunda bulunan ve fiyatlar genel düzeyini temsil eden INF değişkenleri de standart tahminlerde istatistiki açıdan anlamlı; ancak sağlamlılık tahmin sonuçlarında istatistiki anlamlılığı bozulmaktadır. İstatistiki açıdan anlamlılığı bozulan, ancak teorik beklentilerin aksine pozitif yönde parametre katsayısına sahip olan bu iki değişken açısından bir değerlendirme yapılacak olduğunda, enflasyon rakamlarının tek haneli ortalamasının ve kamu harcamalarının da %15’lerde olmasının ekonomide bozucu etkiler doğurmadığına işaret etmekte ve hatta kamunun özellikle bir nebze daha büyümesinin altyapıyı ve sosyal sermayeyi olumlulaştırarak pozitif dışsallıklar yarattığı ve bunun da yolsuzluk algılamasını azalttığı gibi bir sonuç çıkmaktadır. Oysa literatürde yaygın inanç olarak kamunun ekonomideki payının artması ve enflasyonist süreçler yaratmasının yolsuzluğu derinleştirilmesi beklenir. Geçiş ekonomilerinde buna zıt bulguların elde edilmesinde ise literatürde kamu harcamaları ve büyüme ilişkilerinin Kuznets eğrisi benzeri yapı sergilediği iddia edilebilir. Zira Kuznets eğrisi bağlamında kamu harcamalarının belirli bir noktaya kadar artmasının olumlu; belirli bir noktanın aşılmasına başladığında, yansız ve son olarak yeteri düzeyden fazla şişkinleşmiş kamunun ise olumsuz etkileri söz konusudur. Bu durum dikkate alınır, geçiş ekonomileri açısından kamusal boyutun yolsuzluğu azaltıcı ve dolayısıyla büyümeyi artırıcı noktada bulunduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Son olarak kentsel nüfus artışı ise özellikle yeterli iş imkanı sağlanması ve kamu hizmetlerinin sunulmasında eksiklikler ortaya çıkarmakta ve bu da halkı yasal ve ahlaki olmayan yollara başvurarak refah düzeylerini arttırmaya teşvik edebilmektedir. HDI, yani insani gelişmişlik endeksi değeri açısından da pozitif, fakat istatistiki açıdan anlamlı olmayan ilişki yakalanmıştır.

Yolsuzluğun belirleyicileri tahmin edildikten sonra yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu çerçevede E-views7 paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

CPI ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinde, CPI’nın ekonomik büyümenin nedeni olduğu ve bunun da 1., 2. ve 3. gecikmeye kadar %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu; 4. gecikmede ise anlamlılığın %5 önem düzeyine düştüğü gözükmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin CPI’nın nedeni olduğuna dair sınamada ise 1. ve 2. gecikmelerde anlamlı ilişkiler yakalanamazken; 3. ve 4. gecikme uzunluklarında %10 anlamlılık düzeyinde ilişkiler yakalanmıştır. Dolayısıyla CPI ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedensel ilişkiler

yakalanırken; nedensel ilişkinin daha güçlü bir şekilde CPI'dan ekonomik büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir.

Gecikme uzunlukları	1		2		3		4	
	F	Prob	F	Prob	F	Prob	F	Prob
CPI büyümenin nedeni değildir.	8.09	0.004	5.03	0.007	4.18	0.007	3.02	0.021
Büyüme CPI'nın nedeni değildir.	1.67	0.196	1.52	0.220	2.200	0.091	2.16	0.077

Tablo 6: CPI ve Ekonomik Büyüme Nedensellik Sınama Sonuçları

5 Genel Değerlendirme ve Sonuç

1991 yılında eski sosyalist bloğa bağlı ülkelerde yapısal değişimler ortaya çıkarken; bu durumun yansımaları arasında bir kısım ülkelerin de ortaya çıkması gibi sonuçları söz konusu olmuştur. Gerek önceden bağımsız olan, gerekse bloğun dağılmasıyla yeniden bağımsızlığı elde eden ülkeler geçiş ekonomileri olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada veri setine ulaşılabilen 23 geçiş ekonomisi için yolsuzluğun belirleyicileri araştırılmış ve ilaveten yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada yolsuzluk algılama indeksinin belirleyicileri olarak literatürde yaygın olarak kullanılan EBRD ve HDI endeksi, ihracat ve ithalat toplamının GDP içindeki payı (OPEN), hükümet harcamalarının GDP içindeki payı (GOV), enflasyon oranı (INF) ile kentsel nüfus artış hızı (URB) değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik tahmin sonuçlarında, CPI'yi istatistiki açıdan anlamlı olarak etkileyen iki değişken dikkati çekmektedir. Bunlar; EBRD ile ifade edilen liberalizasyon endeksi ile ekonominin dışa açıklığını ifade eden OPEN değişkenidir. Her iki değişkenin daha şeffaf bir yapılanma ve dünya ile entegre olmayı ifade etmesi açısından yolsuzluk algılamasını zayıflattığı, yani yolsuzluğu azaltıcı yönde etkilerinin olduğu gözlenmiştir.

Diğer taraftan literatürde yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerde tartışma konusu yapılan yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileyici unsurlar doğurduğuna dair iddiaların yanı sıra yolsuzluğun ekonomik büyümeyi sekteye uğrattığına dair savlar da mevcuttur. Sosyalist sistemin özellikle son dönemlerinde yarattığı atalet ve ağır kamu gücünün yaratmış olduğu yolsuzluk eğilimlerinin geçiş ile birlikte hem siyasal hem de sosyo-ekonomik açıdan liberalleşme eğilimleri ile kırılmaya çalışıldığı geçiş ekonomilerinde, yolsuzluk-büyüme ilişkilerinde yukarıdaki savlardan hangisinin geçerli olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan nedensellik sınamalarında ve korelasyon testlerinde, CPI ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedensel ilişkileri yakalanırken; nedensel ilişkinin daha güçlü bir şekilde CPI'dan ekonomik büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon katsayılarında da yolsuzluk algılamasında halkı inancının sağlanabilirliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yarattığı belirlenmiştir.

Sonuç itibarıyla, sosyalist sistemin ağır kamu müdahaleciliğinden kurtulma çabalarına paralel olarak liberalleşme yönündeki çabaların ve bu bağlamda ekonomiyi dışa açmanın yolsuzluk algısını minimize ettiği tespit edilirken; yolsuzluk algısının zayıflatılmasının da ekonomik büyümeyi uyarıcı yönde geri beslemesinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla geçiş ekonomilerinin giderek daha şeffaf bir yapıya bürünmelerinin toplumda bir konsensüs doğurarak büyümeyi ve refahı besleyeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Akai, Nobuo, Horiuchi, Yusaku, Sakata, Masayo, 2005. "Short-run and Long-run Effects of Corruption on Economic Growth: Evidence from State-Level Cross-Section Data for the United States", *CIRJE Discussion Papers*, <http://www.e.u-tokyo.ac.jp/cirje/research/03research02dp.html>
- Aktan, Coşkun Can, 1997. "Yolsuzluklar ile Ekonomide Serbestleşme ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki," *Başak Dergisi*, s. 14-17.
- Ata, A.Yılmaz ve Arvas, M.Akif, 2011. "Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Data Analysis", *International Journal of Business and Social Science*, **Vol.2**, No.13, pp.161-169.
- Baltagi, Badi (2001), **Econometric Analysis of Panel Data**, 2nd Ed., UK: John Wiley & Sons Ltd.
- Bardhan, Pranab, 1997. "Corruption and Development: A Review of Issues", *Journal of Economic Literature*, **Vol.XXXV**, p.1320-1346.
- Braun, Miguel ve Tella, Rafael di, 2000. "Inflation, Inflation Variability and Corruption", *Economics & Politics*, **Vol.16**, No.1, pp.77-100.
- Del Monte, Alfredo ve Papagni, Erasmo, 2007. "The Determinants of Corruption in Italy: Regional Panel Data Analysis", *European Journal of Political Economy*, **Vol.23**, pp.379-396.
- Drury, A.Cooper, Krieckhaus, Jonathan, Lusztig, Michael, 2006. "Corruption, Democracy and Economic Growth", *International Political Science Review*, **Vol.27**, No.2, pp.121-136.
- Everhart, Stephen S., Martinez-Vazquez, Jorge, McNab, Robert M., 2009. "Corruption, Governance, Investment and Growth in Emerging Markets", *Applied Economics*, **Vol.41**, No.13, pp.1579-1594.

- Gyimah-Brempong, K., 2002. "Corruption, Economic Growth and Income Inequality in Africa", *Economics of Governance*, **3**, pp.183-209
- Huntington, S.P., 1968. **Political Order and Changing Societies**, Yale University Press, New Haven.
- Husted, B.W. , 1999. "Wealth, Culture and Corruption", *Journal of International Business Studies*, **Vol. 30**, No. 2, pp.339-360.
- Karagöz, Kadir, Karagöz, Murat, 2010. "Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme Ve Kamu Harcamaları: Türkiye için Ampirik Bir Analiz", *Sayıştay Dergisi*, **76**, ss. 5-22
- Karakaş, Mehmet, 2007. "Yolsuzluğun Nedenleri, Etkileri ve Yolsuzlukla Mücadelede Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Yönetişim", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 50.seri, ss.44-66.
- Leff, N.H., 1964. "Economic Development through Bureaucratic Corruption", *American Behavioral Scientist*, **Vol.8**, No.3, p.8-14.
- Leys, C., 1965. "What is the Problem about Corruption?", *Journal of Modern African Studies*, **Vol.3**, No.2, pp.215-230.
- Lui, F.T., 1985. "An Equilibrium Queuing Model of Bribery", *Journal of Political Economy*, **Vol. 93**, pp.760-781
- Mauro, Paolo, 1995. "Corruption and Growth", *Quarterly Journal of Economics*, **Vol.110**, No.3, pp.681-712.
- Mo, Pak Hung, 2001. "Corruption and Economic Growth", *Journal of Comparative Economics*, **Vol.29**, pp.66-79.
- Swaleheen, Mushfiq us, Stansel, Dean, 2007. "Economic Freedom, Corruption and Growth", *Cato Journal*, **Vol.27**, No.3, pp.343-358.
- Tanzi, Vito, 1998. "Corruption Around the World Causes, Consequences, Scope and Cures", *IMF Staff Papers*, **Vo:45**, No:4, pp.559-594.
- Tarhan, R. Bülent, vd, 2006. **Yolsuzlukla Mücadele**, Matsa Kitapevi, 2. Basım, Ankara, 1.
- Tatoğlu Yerdelen, Ferda (2012), **Panel Veri Ekonometrisi**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Tosun, Umur, 2003. "Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (5), ss.125-146.
- Transparency International, 2000. Background Information to the Corruption Perceptions Index, www.transparency.org/de/documents/cpi/2000/qanda.html
- Yakar, Soner ve Cebeci, Kemal, 2007. "Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme", www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale226.pdf
- Williamson, John, 2002. "What Washington Means by Policy Reform", *Washington: Institute for International Economics*, (<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=486>)